

АФРИКАНСЬКИЙ ЧИННИК ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Шаров Олександр Миколайович

Політика євроінтеграції не може і не повинна розглядатися лише як набір заходів, які здійснюються безпосередньо щодо наших партнерів з Європейського Союзу. Вочевидь, що це, швидше, широкий комплекс дій з боку України в глобальному геополітичному і гео економічному контексті, спрямований на підтримку та забезпечення євроінтеграційного напрямку розвитку України в її відносинах з усіма країнами світу.

Розвиток подій у взаємовідносинах України з основними торговельними партнерами останнім часом свідчить про **неминучість кардинальної зміни status quo, яка, швидше за все, буде характеризуватися помітним (а можливо, й драматичним) зменшенням товарообігу з Росією та іншими країнами Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану («МС-3»)**. Таке зменшення обумовлюватиметься переважно, двома чинниками: 1) репресивними обмеженнями імпорту українських товарів до МС-3, в тому числі під офіційним прикриттям «виявлення порушень» фітосанітарних та інших стандартів, а також внаслідок примусового розриву коопераційних зв'язків (зокрема, у машинобудівній галузі) та 2) зменшення імпорту російських вуглеводневих енергоносіїв, що може стати результатом заходів української сторони з енергозбереження та диверсифікації джерел енергопостачання.

Проте збільшення експорту в європейському напрямі не може повністю нівелювати цю тенденцію принаймні з двох причин. По-перше, темпи зростання експорту української продукції до країн ЄС обмежуються низкою чинників, обумовлених необхідністю пристосування до технічних стандартів та вимог ЄС, розвитком відповідної маркетингової мережі, забезпечення конкурентоспроможної якості та ціни тощо, а асортиментна структура експорту відповідно до країн МС-3 та країн ЄС помітно різниться. По-друге, «реверсне постачання» російського газу окремими країнами ЄС лише частково компенсує скорочення імпорту більш дорогого російського газу безпосередньо з РФ.

Наслідком таких змін стане **поступове накопичення продукції експортного призначення, яке не буде знаходити збуту на «традиційних ринках»**, з одного боку, та зростання дефіциту вуглеводневих енергоносіїв, які не можуть бути отримані за рахунок імпорту від традиційних постачальників, – з другого.

Таким чином, логічним наслідком структурних змін, обумовлених політикою євроінтеграції, стає необхідність

термінового масованого виходу на нові міжнародні ринки. Роль таких ринків потенційно можуть відігравати Австралія, країни Азії, Африки та Латинської Америки.

Шаров Олександр Миколайович – доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник Національного інституту стратегічних досліджень

Найбільш привабливими з погляду рівня платоспроможного попиту, асортименту та певною мірою логістичного забезпечення є ринки Австралії та Азії (особливо Південно-Східної Азії та Китаю), але освоєння цих ринків є найскладнішим щодо існуючої та очікуваної конкуренції. Слід вказати не тільки на зацікавленість цим регіоном з боку США та Європейського Союзу, а й на посилення інтересу до цього регіону з боку Російської Федерації, що обумовлюється і давніми намаганнями Росії стати регіональним економічним лідером, і вимушеною переорієнтацією торговельних потоків у зв'язку із санкціями проти РФ з боку США та Євросоюзу.

У цьому ж контексті слід розглядати посилення економічних зв'язків РФ з країнами Латинської Америки (особливо Бразилією та Аргентиною), політичним підґрунтям якого є певні «соціалістичні сентименти» та антиамериканізм у країнах цього регіону. Така ситуація не тільки ускладнює вихід української продукції на ринки Латинської Америки, а й призводить до переорієнтації вже встановлених економічних зв'язків країн регіону з Україною

на співпрацю з російськими конкурентами. Прикладом цього є проект співпраці України з Бразилією в аерокосмічній галузі – космодром Альянтарта.

Отже, не виключаючи необхідності реальних зусиль щодо освоєння ринків цих регіонів, слід чітко усвідомлювати, що **на сьогодні єдиний регіон світу, на ринках якого Україна може розраховувати посісти помітне місце, – це Африка**. Йдеться про Підсахарську Африку, або (в радянській термінології) – «чорну Африку».

Останнє десятиріччя характеризувалося помітним зростанням зацікавленості в економічному співробітництві з Африкою з боку не тільки її традиційних партнерів – колишніх колоніальних держав (передусім Франції та Великої Британії), а й нових лідерів: Китаю, Індії, Бразилії. Китай навіть запровадив посаду спеціального представника Уряду у справах Африки (у штаті Міністерства закордонних справ), а також активно реалізує програму концесій, участі в державних тендерах, кредитування та фінансової допомоги країнам Африки, що відкриває двері китайським компаніям до найбільших економічних проектів на континенті.

Нещодавно китайська сторона виступила з ініціативою здійснення таких проектів у Підсахарській Африці спільно з американськими партнерами. Йдеться про проект «Інга III» з будівництва дамби в Конго (Кіншаса) вартістю 100 млрд дол.

Зростання зацікавленості Сполучених Штатів у співробітництві з Африкою було продемонстровано і на саміті США – Африка у серпні 2014 року, на якому президент Б. Обама оголосив про наміри інвестувати в африканські проекти 33 млрд дол. Ці інвестиції традиційно будуть поєднуватися з наданням фінансової допомоги, яка також розглядається як форма сприяння власному бізнесу: з 15 найбільших торговельних партнерів США – 11 є колишніми реципієнтами американської допомоги.

Африканський напрям посідає досить помітне місце і в російській зовнішньоекономічній політиці. Причому в більшості випадків Росія виступає як альтернативний партнер щодо України. Такий інтерес обумовлюється, зокрема, тим, що значна кількість країн цього регіону демонструє високі темпи економічного зростання та збільшення попиту на продукцію, постачальником якої може бути й Україна.

Як зазначив ще у жовтні 2012 року головний економіст *Renaissance Capital* Ч. Робертсон, західні міфи про те, що Африка – континент

горя, етнічних конфліктів, корумпованих диктатур, релігійної ворожнечі та голоду, слід забути раз і назавжди. Після відносного застою наприкінці минулого століття в Африки нарешті з'явився шанс наздогнати весь розвинений світ. Континент може перетворитися з регіону найбільш «повільного» мільярда в сенсі зростання добробуту на домівку найбільш «швидкого» з усіх 7 мільярдів жителів Землі. Економічне зростання Африки пришвидшилося після 2000 року, що зробило її третім за темпами розвитку регіоном у світі.

З початку нового століття Африка опинилася в досить сприятливих економічних умовах. Багато хто пов'язує це з вигідною кон'юнктурою світових товарних ринків. Ціни на багато товарів африканського сировинного експорту в ці роки йшли вгору. Але зводити загальне пришвидшення економічного зростання тільки до цього чинника було б помилкою. Між 2000 р. і 2010 р. сировинний сектор забезпечив приблизно 24 % загального зростання ВВП континенту. Решта припадала (за ступенем значущості) на оптову торгівлю, сільське господарство, транспорт, обробну промисловість, фінансові послуги та інші галузі.

У більш віддаленій перспективі очікується поліпшення можливостей для експортних виробництв в обробній промисловості. Не виключено, що окремі африканські виробники зможуть з часом потіснити тут навіть китайських та індійських конкурентів.

Важливим чинником зростання став демографічний сплеск. Африка є єдиним континентом, де бурхливо зростає чисельність населення у віці 15–24 років. Тим часом в Азії кількість молоді робочої сили вже скорочується.

Зараз на Африку загалом припадає 15,5 % населення світу, але у 2100 році ця частка може сягнути вже 38,6 %. А швидка урбанізація (за прогнозами, у 2030 році в містах житимуть уже не 40 % африканців, як зараз, а 50 %) сприятиме досягненню соціально-політичної стабільності в цьому регіоні¹. Нове африканське покоління набагато ліпше освічене, ніж усі попередні.

На загальноафриканському рівні були зроблені зусилля, щоб створити більш сприятливе середовище для економічного зростання загалом і ведення бізнесу зокрема. Цим самим цілям чимало прислужилося узгодження низки загально регіональних ініціатив, таких як «Нове партнерство для розвитку Африки» (*NEPAD*), «Нова африканська ініціатива»

¹ *Africa's Geocentric Position: Africa Sector Outlook*, June 2014 // *Espirito Santo Research*. – 2014. – P. 5.

(NAI), «План «Омега» для Африки», програма «Партнерство тисячоліття для африканського розвитку» (MAP).

Значну роль відіграли розроблення та впровадження в практику принципів і механізмів моніторингу прогресу на цьому шляху, зокрема Африканського механізму експертної оцінки (APRM). В його основу було покладено добровільний моніторинг країн за 4 напрямками: демократія та належне політичне управління; керівництво економічною політикою та управління; корпоративне управління; соціально-економічний розвиток.

За висновком багатьох міжнародних організацій, проведені реформи справді полегшили ведення справ на Африканському континенті як для іноземних інвесторів, так і для місцевих приватних підприємств. Однак умови ведення бізнесу значно різняться від країни до країни.

Співробітництво з Африкою є досить складною справою, бо африканські країни мають свою специфіку.

Деякі з них досягли досить **високого рівня розвитку**. ВВП на душу населення в них перевищує аналогічний показник для України, і механізм економічного співробітництва, в принципі є аналогічним *механізму співпраці з промислово розвиненими країнами* (маю на увазі Південно-Африканську Республіку, Маврикій або Ботсвану).

Іншу групу складають так звані **«молоді леви»** (Нігерія, Ангола), які досягли помітних успіхів останніми роками, мають великі природні та фінансові ресурси.

З великою групою країн співпраця можлива головним чином *на концесійній основі* (що досить добре знайомо українським підприємцям на прикладі Гвінеї).

Діяльність України в Африці, на нашу думку, слід розглядати не лише як співробітництво з африканськими країнами, а й як **партнерство з іншими країнами**, які мають проекти на Африканському континенті, наприклад з Індією, Бразилією та Китаєм.

Україна також має певний «заділ» у співпраці з Африкою: це і видобуток нафти в Єгипті та марганцю – в Гані, і будівництво фабрики харчових продуктів в Сенегалі та продаж КРАЗів до Руанди. Або продаж пшениці в ПАР та купівля там дефіцитного вугілля для українських ТЕС. Не один рік ідеться й про проект реконструкції з нашою допомогою металургійного заводу в Аджакуті (Нігерія). Але насправді перспективи є набагато ширшими.

Особливий інтерес до проникнення на африканські ринки виявляють такі великі українські компанії, як агрохолдинг «Авангард» (сільське господарство), ПАТ «АвтоКРАЗ», АНТК ім. Антонова тощо. Крім того, за повідомленнями преси, в Африці здійснюють діяльність кілька компаній, власниками або співвласниками яких є українські фізичні та юридичні особи. Утім важливо підкреслити: справжні обсяги українсько-африканського співробітництва практично не відомі, оскільки значна частка експортно-імпортних операцій здійснюється через офшорні компанії, що не враховується офіційною статистикою.

Розглядаючи перспективи поглиблення українсько-африканських стосунків слід завжди мати на увазі, що «Африка – це континент, який становить для багатьох країн – членів Європейського Союзу сферу особливого інтересу. Із самого початку створення Європейського економічного співтовариства господарські зв'язки з африканськими країнами були в рамках функціонування цієї організації»².

Отже, «африканський напрям» в жодному разі не можна вважати якоюсь альтернативою євроінтеграційному розвитку зовнішньоекономічних стосунків України. Радше, це один зі складників загального євроінтеграційного напрямку, який базується на існуючих європейсько-африканських політичних та економічних відносинах, до яких Україна може (і повинна) внести свою лепту у вигляді торговельних, інвестиційних, освітніх та інших спільних проектів.

Можна також звернути увагу на те, що ЄС вже понад десять років узгоджує угоди щодо економічного партнерства з різними економічними об'єднаннями країн Африки³, і Україні в межах тієї ж євроінтеграції та Угоди про асоціацію з ЄС було б не зайве взяти участь у таких переговорах як спостерігачу або хоча б уважно відслідковувати всі їхні нюанси.

Якщо оптимістичні прогнози стосовно африканської економіки переважно виправдаються, то на Африку очікує бурхливе економічне зростання, насамперед галузей, орієнтованих на широкого споживача, – від реального сектору до роздрібною торгівлі, банківської сфери та телекомунікаційних послуг, а також галузей, пов'язаних із розвитком інфраструктури, сільського господарства і розробки природних ресурсів.

² Przybylska-Maszner B. Od strategii Unii Europejskiej na rzecz Afryki do strategicznego partnerstwa z Afryką – dylematy o realnej wizji współpracy // *Przegląd Strategiczny*. – 2011. – № 1. – S. 196.

³ Ibid.

Для того, щоб вітчизняні компанії зуміли скористатися можливостями, що відкриваються на африканському ринку, Україні необхідно вже сьогодні здійснювати активнішу політику на Африканському континенті. Завдання доволі не просте, бо африканістика загалом, а особливо її економічна гілка, перебувають в Україні в занедбаному стані, особливо після ліквідації Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України.

Африканські економіки в умовах кризи як ніколи відкриті для нових партнерів. Саме зараз з'являються додаткові можливості для розширення українського експорту в країни континенту, доступу до дефіцитних для нашої країни видів природних ресурсів, а також до політичного і військового співробітництва.

З огляду на згадане вище, можна рекомендувати з метою пришвидшення виходу українських виробників на ринки Підсахарської Африки та підвищення рівня та обсягів українсько-африканської економічної співпраці врахувати китайський досвід і запровадити **посаду урядового представника з питань економічних відносин з Африкою** або хоча б заступника Торговельного представника України з питань співпраці з Африкою. Одночасно місцевим державним органам влади було б доречно опрацювати спільно з Міністерством закордонних справ та Міністерством економічного розвитку і торгівлі питання про встановлення партнерських відносин з країнами або окремими великими регіонами країн Підсахарської Африки.

Вже давно, на нашу думку, назріла необхідність розглянути питання щодо виконання рішення **утворити в складі Міністерства закордонних справ Українського агентства міжнародного розвитку** (Постанова Кабінету Міністрів України від 6 липня 2006 року № 936) та прийняти відповідні рішення. При цьому слід мати на увазі, що надання міжнародної допомоги країнам, що розвиваються, не тільки дозволить чітко позиціонувати Україну як розвинену країну, а й сприятиме поліпшенню торговельних позицій українських виробників в країнах операцій такого агентства.

Потрібно терміново розглянути хід виконання **Програми співробітництва України з країнами Африки на період 2013–2015 рр.** та переглянути **План заходів з реалізації цієї Програми**, встановивши замість стандартних строків «2013–2015 рр.» та міністерств, відповідальних за даний напрям роботи, конкретні строки та виконавців і доручивши Міністерству фінансів України визначити джерела та обсяги фінансування таких заходів.

Таким чином, політика закріплення України на економічних плацдармах, які вже існують на Африканському континенті, та активне використання економічних зв'язків з африканськими країнами можуть не тільки забезпечити розширення участі України в міжнародній торгівлі та підвищення її ролі в глобальній економічній системі, а й суттєво сприяти інтеграції в європейський ринок в межах асоціації з Європейським Союзом.